

«Торгівля цінними паперами»

Підручник за редакцією В.І. Грушка

Розділ VII. Національна депозитарна система України

Чумаченко О.Г. к.е.н., доцент

Ключові слова: депозитарна система, депозитарій, торговельно-інформаційна система, облікова система, рахунок клієнта у цінних паперах, інституційні інвестори, торговець цінними паперами, зберігач.

До введення в дію Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» модель інфраструктури фінансових ринків визначалася прямо чинним Законом України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» та опосередковано – іншими спеціальними законами у сфері випуску та обігу цінних паперів.

До моменту введення в дію Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» модель інфраструктури характеризувалася наступними особливостями:

По–перше, це дворівнева модель. Її особливістю є те, що на верхньому рівні як торговельної (біржі, ТІС), так і облікової систем (депозитарної) є виключно професіонали – торговці та/або зберігачі. Рахунки клієнтів ведуться суб'єктами нижнього рівня системи, який, на відміну від континентальної Європи, доповнений ще одним суб'єктом – реєстратором власників іменних цінних паперів.

По–друге, основним обліковим інститутом діючої в Україні моделі є зберігачі. Будь–які учасники (члени) організатора торгівлі мають доступ до депозитарію верхнього рівня лише через відкриття рахунку у цінних паперах у зберігача. В Україні реалізована, умовно кажучи, французька модель інфраструктури, в той час як у США брокер фондової біржі є прямим учасником депозитарію, який обслуговує дану біржу, і не зобов'язаний відкривати рахунки у зберігача.

По – третє, основним кліринговим інститутом в Україні є депозитарій. Це також узгоджується з так званою французькою моделлю, згідно з якою CSD (Central Securities Depository – центральний депозитарій цінних паперів) здійснює кліринг «паперовий» (тобто, на рахунках у цінних паперах), який, в свою чергу, є правовою підставою, для провадження грошового клірингу та розрахунку. Така система теж відмінна від північноамериканської («поставка проти оплати» або за «умов оплати»). Український депозитарій верхнього рівня, з одного боку, має ексклюзив щодо отримання ліцензії від регулятора з провадження розрахунково–клірингової діяльності, а з іншого – не може бути розрахунковим банком, тобто, здійснювати функції грошового клірингу, переказу грошей тощо.

Описана модель є класичним варіантом реалізації принципу outsourcing («виділення»). Функції кожного інституту чітко розмежовуються, а «ланцюжок» розподілу відповідальності покликаний знизити ризики інфраструктури.

Український «ланцюжок» до прийняття Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» виглядав таким чином:

- 1) організатор торгівлі (виключно лістинг, укладання угод, котирування тощо);
- 2) депозитарій (ведення рахунків у цінних паперах зберігачів, керуючими яких є торговці – члени організатора торгівлі);
- 3) розрахунковий банк (ведення грошових рахунків торговців – членів організатора торгівлі).

Крім того, український зберігач є депозитарною установою, що обслуговує інституційних інвесторів (Інститути спільного інвестування, недержавні пенсійні фонди).

Для того, щоб організатор торгівлі зобов'язаний був користуватися послугами відокремлених від нього інфраструктурних інститутів, з 1998 року в Україні діє норма закону ст.13 Закону України «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в

Україні», а саме: «для укладення на фондовій біржі чи на організаційно оформленому позабіржовому ринку угод щодо цінних паперів, які випущені у документарній формі, цінні папери мають бути знеруховлені в депозитарії, що їх обслуговує». Крім того, цей Закон зобов'язав організатора торгівлі увійти в договірні відносини з депозитарієм.

Фактично ця норма ніколи не виконувалася, а спроби регулятора тиснути в цьому напрямі викликали потужній супротив організаторів торгівлі. Головними причинами, що руйнували реалізацію оптової моделі були затянутість сертифікатної приватизації, орієнтація урядів не на портфельного, а на стратегічного інвестора. Фондові біржі тривалий час функціонували як аукціони ФДМУ і депозитарії, кліринг і т.п. дули для них зовсім непотрібні.

Після введення в дію Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» повноваження фондової біржі розширилися; вона має право провадити «у тому числі здійснення клірингу та розрахунків з ними» (тобто, за договорами щодо фінансових інструментів).

До моменту прийняття законопроекту «Про систему депозитарного обліку в Україні» в межах поки-що діючого Закону України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні» право на розрахунково-клірингову діяльність матимуть як депозитарії, так і фондові біржі водночас. Причому регулятор має визначитися про які кліринг та розрахунки йдеться у новому Законі – грошовий, «паперовий» або про обидва разом.

Депозитарна установа – це зберігач цінних паперів, Національний депозитарій України, або депозитарій цінних паперів. Зберігач – це юридична установа, яка має ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку: діяльності з торгівлі цінними паперами та депозитарної діяльності зберігача цінних паперів. Депозитарій – це юридична особа, яка має ліцензію на провадження професійної діяльності на фондовому ринку, а саме – депозитарної діяльності.

Депозитарні установи здійснюють депозитарну діяльність щодо цінних паперів, що існують в бездокументарній формі або переведенням у таку форму шляхом знерухомлення, а саме: акцій, облігацій підприємств, облігацій місцевих позик, державних облігацій України, казначейських зобов'язань України, інвестиційних та іпотечних сертифікатів, іпотечних облігацій, сертифікатів фондів операцій з нерухомістю та інших цінних паперів за окремим рішенням ДКЦПФР. В той же час, прямі учасники Національної депозитарної системи не мають права здійснювати депозитарну діяльність щодо векселів та заставних та щодо цінних паперів, які розміщені в бездокументарній формі, якщо їх випуск не оформлено глобальним сертифікатом із його обов'язковим депонуванням у депозитарії. Депозитарні установи здійснюють депозитарну діяльність тільки стосовно тих цінних паперів, яким національним депозитарієм України призначений код цінних паперів відповідно до міжнародного стандарту ISO 6166 (ISIN – International Securities Identification Number – він дозволяє ідентифікувати випуск цінного паперу).

Основними функціями депозитарних установ є:

1) *зберігання цінних паперів:*

- приймання сертифікатів цінних паперів і свідоцтв про знерухомлення цінних паперів;
- зберігання сертифікатів цінних паперів на пред'явника;
- зберігання свідоцтв про знерухомлення цінних паперів;
- перевірка сертифікатів цінних паперів на справжність та наявність усіх встановлених законодавством України реквізитів;
- інвентаризація сертифікатів цінних паперів і свідоцтв про знерухомлення цінних паперів тощо.

2) *обслуговування обігу цінних паперів на рахунках у цінних паперах:*

- адміністративні операції, а саме відкриття та закриття рахунків у цінних паперах, внесення змін до анкети рахунку, зміни способу

зберігання цінних паперів та інших змін, не пов'язаних зі зміною залишків цінних паперів на рахунках у цінних паперах;

- облікові операції – ведення рахунків у цінних паперах та відображення операцій з цінними паперами, наслідком яких є зміна кількості цінних паперів на рахунках у цінних паперах. Операції зарахування, списання, переказу, переміщення цінних паперів;
- інформаційні операції – видача виписок і довідок з рахунку у цінних паперах та іншої інформації щодо операцій депонентів або клієнтів з рахунками у цінних паперах за запитом депонентів або клієнтів та інших осіб згідно з їх повноваженнями на отримання такої інформації.

3) *обслуговування операцій емітента щодо випущених ними цінних паперів:* відображення на рахунках у цінних паперах наступних операцій емітента щодо випущених ним цінних паперів:

- викуп – придбання емітентом випущених ним цінних паперів для подальшого їх перепродажу, розповсюдження серед своїх працівників або анулювання;
- дроблення – зменшення номінальної вартості цінних паперів певного випуску з одночасним збільшенням їх кількості без змін обсягу випуску;
- консолідація – збільшення номінальної вартості цінних паперів певного випуску з одночасним зменшенням їх кількості без зміни обсягу випуску;
- конвертація – обмін емітентом цінних паперів одного випуску на цінні папери іншого випуску згідно з умовами їх випуску;
- погашення – сукупність дій емітента щодо припинення обігу цінних паперів та їх анулювання відповідно до умов випуску;
- операції, пов'язані зі зміною розміру статутного капіталу акціонерного товариства;

- виплата емітентом доходів за випущеними ним цінними паперами.

Відкриття рахунку у цінних паперах депоненту або клієнту здійснюється депозитарною установою після укладання відповідного договору, а саме договору про відкриття рахунку у цінних паперах, депозитарного договору, договору про обслуговування емісії цінних паперів, договору про кореспондентські відносини та поданням відповідних документів.

Відкриття рахунку у цінних паперах здійснюється шляхом присвоєння депозитарного коду рахунку в цінних паперах у відповідності до стандарту депозитарного обліку, затвердженого Національним депозитарієм України та погодженого ДКЦПФР. Після відкриття рахунку у цінних паперах юридичні та фізичні особи, резиденти і нерезиденти набувають статусу депонентів. У одного зберігача власник цінних паперів у залежності від права власності на цінні папери має право відкрити по одному рахунку у цінних паперах. Якщо договір про відкриття рахунку в цінних паперах відкриває управитель чи зберігач, обов'язково зазначається, що рахунок відкривається на праві довірчої власності, а також обмеження щодо цих цінних паперів. Власник цінних паперів має право передати власні повноваження з розпорядження цінними паперами та прав, що випливають з цінних паперів, керуючому рахунком. Повноваження керуючого рахунком (склад, зміст, час дії повноважень, порядок взаємодії керуючого та власника) визначається у довіреності, договорі доручення, договорі комісії, договорі про управління цінними паперами, договорі про управління активами пенсійного фонду, договорі про управління активами корпоративного інвестиційного фонду, в інших цивільно-правових договорах. При призначенні керуючого рахунком, зберігачу надаються в обов'язковому порядку наступні документи:

- анкета керуючого рахунком;
- оригінал або належним чином засвідчена копія документа, що підтверджує повноваження керуючого рахунком;

– копія ліцензії на провадження професійної діяльності на фондовому ринку: діяльності з торгівлі цінними паперами або діяльності з управління активами інституційних інвесторів (діяльності з управління активами); *а також документи, щодо власника цінних паперів:*

– копію свідоцтва про державну реєстрацію юридичної особи в органі, уповноваженому здійснювати державну реєстрацію, засвідчену нотаріально;

– копію довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України;

– копію зареєстрованого установчого документу, засвідчену органом, який здійснив реєстрацію, або нотаріально;

– копії документів, що підтверджують призначення на посаду осіб, що мають право, діяти від імені юридичної особи без довіреності;

– оригінал або копію довіреності розпорядника рахунку у цінних паперах, видану та підписану керівником юридичної особи і засвідчену печаткою цієї юридичної особи, якщо розпорядником рахунку не є керівник цієї юридичної особи;

– оригінал або належним чином завірену копію документа, що містить інформацію щодо реквізитів банку, в якому відкрито поточний рахунок, та номер цього рахунку;

– картку із зразками підписів розпорядників рахунку у цінних паперах та відбитка печатки, затверджену керівником юридичної особи.

Є певні особливості щодо відкриття рахунку у цінних паперах для:

– фізичної особи – резидента або нерезидента;

– юридичної особи – нерезидента;

– для формування статутного капіталу юридичної особи, яка перебуває на стадії створення;

– юридичній особі як управителю (власнику цінних паперів на праві довірчої власності), якщо ця особа не має у даного зберігача відкритого рахунку у цінних паперах;

- пенсійного фонду;
- інвестиційного (взаємного) фонду;
- взаємного фонду інвестиційної компанії;
- корпоративного інвестиційного фонду;
- пайового інвестиційного фонду;
- для самого зберігача.

Власники рахунків в цінних паперах, керуючі рахунків та уповноважені особи заповнюють анкети. Зразки анкет затверджені органом управління депозитарної установи відповідно до законодавства України. Реквізити зазначених анкет можуть бути доповнені за письмовим погодженням з депонентом, клієнтом або керуючим рахунком чи уповноваженою особою в межах їх повноважень. Якщо в анкеті рахунку в цінних паперах змінюється інформація про розпорядника рахунку в цінних паперах обов'язково подається нова картка із зразком підпису цього розпорядника рахунку в цінних паперах та письмове розпорядження щодо внесення змін.

При обслуговуванні операцій на рахунках у цінних паперах депозитарні установи зобов'язані реєструвати всі розпорядження та документи, що підтверджують наявність підстав для здійснення депозитарних операцій у хронологічному порядку та зберігати їх протягом п'яти років з дня отримання. Всі розпорядження повинні вноситися в журнал розпоряджень, а інформацію про проведення та виконання депозитарних операцій – у журнал операцій.

В межах діючого законодавства та укладених договорів на обслуговування депозитарні установи в обов'язковому порядку надають своїм клієнтам необхідну інформацію. Виписки про стан рахунку у цінних паперах та виписки про операції з цінними паперами депонента складаються за кожним окремим рахунком та надаються періодично у термін, передбачений договором про відкриття рахунку в цінних паперах або на запит депонента. Відповідна виписка надається протягом до трьох робочих днів з дати отримання такого запиту.

Особливості переходу та реалізації права власності на цінні папери, випущені у бездокументарній формі.

З моменту прийняття рішення про випуск будь-якого виду бездокументарних цінних паперів емітент повинен забезпечити організацію обліку розміщення випуску цінних паперів та перехід права власності на них. Облік розміщення випуску здійснює емітент або андеррайтер (торговець цінними паперами, призначений цим емітентом).

Порядок оформлення, депонування та обліку глобальних сертифікатів визначається Положенням про глобальний сертифікат та тимчасовий глобальний сертифікат, затверджений рішенням ДКЦПФР від 13.09.2006 (№ 806 від 13.09.2006). Протягом одного робочого дня з дати отримання глобального сертифіката депозитарій зараховує на рахунок у цінних паперах емітента вказану у глобальному сертифікаті кількість цінних паперів. При депонуванні глобального сертифіката випуску цінних паперів, що надають їх власникам права, однакові з правами за раніше випущеними цінними паперами, депозитарій:

- вилучає глобальний сертифікат попереднього випуску цінних паперів із сховища;
- здійснює його погашення та передає до архіву депозитарію;
- зараховує на рахунок у цінних паперах емітента відповідну кількість цінних паперів, що перевищує попередній випуск, або списує з рахунку в цінних паперах емітента відповідну кількість цінних паперів, на яку зменшено обсяг попереднього випуску.

Після зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах емітента за розпорядженням емітента або керуючого його рахунком переказує сплачені відповідно до умов випуску цінні папери на рахунки в цінних паперах зберігачів у депозитарії для їх подальшого зарахування на рахунки в цінних паперах, що придбали зазначені в цінні папери в ході розміщення випуску. Якщо на етапі розміщення випуску цінних паперів законодавчо заборонено їх обіг, вони блокуються на рахунках в цінних

паперах клієнтів, депонентів. До кожного розпорядження про переказ цінних паперів випуску з рахунку емітента на рахунок зберігача емітент або керуючий його рахунком додає перелік осіб (депонентів цього зберігача), що придбали цінні папери даного випуску.

У зазначеному переліку щодо кожної особи має міститися наступна інформація:

- повне найменування – для юридичних осіб; прізвище, ім'я, по – батькові – для фізичних осіб;
- ідентифікаційний код за ЄДРПОУ – для юридичних осіб – резидентів; країна реєстрації та ідентифікаційний код з торговельного, судового або банківського реєстру країни, де офіційно зареєстрований іноземний суб'єкт господарської діяльності – для юридичних осіб – нерезидентів;
- паспортні дані або дані іншого документа, що посвідчує особу відповідно до законодавства, ідентифікаційний номер платника податків (вказується для резидентів у разі наявності), місце та дата народження – для фізичних осіб;
- депозитарний код рахунку в цінних паперах;
- кількість цінних паперів, що підлягають зарахуванню на рахунок у цінних паперах цінних цієї особи у зберігача.

Право власності на цінні папери, придбані в ході їх розміщення, виникає з моменту їх зарахування на рахунок у цінних паперах власника у зберігача.

Обслуговування операцій емітента з цінними паперами: викуп розміщених ними бездокументарних цінних паперів, облік цінних паперів, що викупаються емітентом у власників цих цінних паперів депозитарій здійснює із використанням пасивних аналітичних рахунків депозитарного обліку в межах рахунку в цінних паперах цього емітента відповідно до внутрішніх документів депозитарію та стандартів депозитарного обліку, затвердженим Національним депозитарієм України, погодженим ДКЦПФР, які застосовуються з урахуванням особливостей, встановлених відповідними

законами України. Зберігач отримує розпорядження депонента про списання викуплених емітентом цінних паперів з рахунку в цінних паперів, відкритого зберігачем власнику, на рахунок, у цінних паперів емітента в депозитарії та відповідного договору. Депозитарій виконує розпорядження емітента про переказ цінних паперів, викуплених ним у власника, з рахунку цінних паперів зберігача, у якого відкритий рахунок у цінних паперах цьому власнику, на його рахунок у цінних паперах, та розпорядження зазначеного зберігача про переказ цінних паперів з його рахунку у цінних паперах на рахунок емітента.

У випадку дроблення або консолідації випуску акцій емітент зобов'язаний депонувати у депозитарії новий глобальний сертифікат та надати розпорядження про проведення деномінації. У розпорядженні вказуються реквізити випуску цінних паперів, що підлягають деномінації, вид деномінації (дроблення чи консолідація), коефіцієнт деномінації та дата, на яку має бути проведена деномінація. Депозитарій приймає для зберігання новий глобальний сертифікат та направляє всім зберігачам, на рахунках яких у депозитарії обліковуються цінні папери, що підлягають деномінації, інформаційне повідомлення про проведення деномінації. В інформаційному повідомленні вказуються реквізити випуску цінних паперів, що підлягають деномінації, реквізити нового глобального сертифіката, вид деномінації (дроблення чи консолідація), коефіцієнт деномінації та дата, на яку проводиться деномінація. З дати отримання інформаційного повідомлення та до закінчення проведення деномінації всього випуску зберігач зобов'язаний призупинити проведення операцій з цінними паперами, крім операцій деномінації.

Після акумулювання всіх цінних паперів, у відношенні яких була проведена деномінація, депозитарій списує цінні папери з депозитарного обліку, вилучає зі сховища та переміщує до архіву старий глобальний сертифікат і закриває рахунки, що відкриті емітенту для обслуговування

процесу проведення деномінації. Депозитарій надсилає емітенту та всім зберігачам інформаційні повідомлення про завершення деномінації.

Депозитарні установи складають обліковий реєстр та обліковий реєстр власників цінних паперів на підставі відповідних розпоряджень. Облікові реєстри власників цінних паперів формуються зберігачами на підставі записів на відкритих у них рахунках у цінних паперах цих власників станом на кінець операційного дня, що передує визначеній даті обліку, а зведений обліковий реєстр власників цінних паперів – депозитарієм на підставі даних цих облікових реєстрів, наданих зберігачами. Якщо дата обліку передбачає майбутню дату, то термін надання розпорядження та складання зведеного облікового реєстру повинен бути не менше 3 робочих днів до дати обліку, на яку повинен формуватися даний реєстр.

Зведений обліковий реєстр та обліковий реєстр за цінними паперами, розміщеними в бездокументарній формі складаються в електронній та/або паперовій формі. Реєстр в паперовій формі повинен бути засвідчений підписом керівника депозитарної установи та бути скріпленим відповідною печаткою. Реєстри в документарній формі за бездокументарними цінними паперами депозитарна установа, яка зареєстрована в реєстрі власників як номінальний утримувач, складає за рішенням:

- емітента при проведенні чергових та позачергових загальних зборів акціонерів;
- власників, що володіють у сукупності більш ніж 10 відсотками голосів, про проведення позачергових зборів у передбаченому законом порядку;
- рішенням органів державної влади відповідно до їх компетенції та в межах їх повноважень, визначених законами України, у тому числі за запитом ДКЦПФР при здійсненні контролю за випуском і обігом цінних паперів;
- настання строку виплати доходів за цінними паперами;
- рішення про припинення діяльності емітента;

– інших випадках, передбачених законодавством України.

Депозитарієм зведений обліковий реєстр складається за розпорядженням емітента, з яким укладений договір про обслуговування емісії цінних паперів та за розпорядженням реєстроутримувача, який відкрив депозитарію особовий рахунок номінального утримувача в системі реєстру відповідного емітента.

Власник цінних паперів, який має відкритий рахунок у цінних паперах у зберігача, може знерухомити належні йому цінні папери, надавши зберігачу відповідне розпорядження.

Знерухомилення складається з декількох етапів:

1) прийняття документів, необхідних для знерухомилення, а саме: розпорядження про знерухомилення, сертифікати цінних паперів разом з актом приймання–передавання, передавальне розпорядження про передачу цінних паперів від власника до номінального утримувача;

2) переведення іменних цінних паперів відповідного емітента (у випадку документарних цінних паперів) з особового рахунку власника цих цінних паперів на особовий рахунок депозитарної установи як номінального утримувача;

3) передача сертифікатів цінних паперів на пред'явника або свідоцтва про знерухомилення іменних цінних паперів для зберігання у сховище депозитарної установи;

4) зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах власника цінних паперів; у разі визначення депозитарію як місця зберігання цінних паперів – зарахування цінних паперів на рахунок у цінних паперах зберігача в депозитарії, у кількості, зазначеній у розпорядженні про знерухомилення та в акті приймання–передавання сертифікатів цінних паперів;

5) видача зберігачем депоненту виписки з рахунку у цінних паперах, видача депозитарієм зберігачу довідки з рахунку у цінних паперах.

17.09.2008 року ВР України прийняла закон «Про акціонерні товариства», який набрав чинності 30.04.2009 року. Частиною 2 статті 20

Закону передбачено існування акцій виключно в бездокументарній формі. Дана вимога цього закону набула чинності 29.10.2010 року, а це означає, що до цього часу випуски акцій, що існують у документарній формі, мали бути дематеріалізовані. Крім дематеріалізації акцій, акціонерні товариства мають визначитися зі своїм типом, привести у відповідність до Закону свої статuti, внутрішні положення та свою діяльність.

У випадку невиконання розпорядження відкривається справа про правопорушення на ринку цінних паперів та застосовуються фінансові санкції (від 17 тис. грн. до 85 тис. грн.). За невиконання повторного розпорядження ДКЦПФР штрафні санкції вже складають від 85 тис. грн. до 170 тис. грн. Ще одна санкція, яку може застосовувати ДКЦПФР до таких акціонерних товариств – це зупинення обігу цінних паперів. Окрім того, Кодексом про адміністративні правопорушення передбачені адміністративні санкції до посадових осіб товариства у вигляді накладення штрафу від 200 до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (від 3400 грн. до 8500 грн.).

ВДЦП (Всеукраїнський депозитарій цінних паперів) розпочав Програму розкриття та поширення інформації щодо дематеріалізації цінних паперів (текст якої було затверджено 25.12.2009 року). Програма розроблена з метою поширення інформації про необхідність де матеріалізації випусків цінних паперів, які існують в документарній формі, підвищення рівня обізнаності емітентів цінних паперів про відповідні вимоги чинного законодавства, забезпечення своєчасного виконання емітентами норми Закону України «Про акціонерні товариства» шляхом концентрації зусиль професійних учасників фондового ринку України: депозитаріїв та зберігачів цінних паперів а також компаній, що надають юридичні послуги, по проведенню інформаційної, консультаційної та роз'яснювальної роботи з акціонерними товариствами.

З 2006 року в Україні триває протистояння між МФС (Міжрегіональним фондовим союзом) та НДУ (Національним депозитарієм

України). Згідно Меморандуму між урядом України та Світовим банком та Агентством США по світовому розвитку (USAID) про створення клірингового депозитарію, що був підписаний в 1999 році, Національному депозитарію було заборонено здійснювати депозитарну діяльність. Відповідно, депозитарій МФС депонував у себе більшу частину глобальних сертифікатів. (18.01.2006р. КМУ відмінив дію меморандуму) НДУ, в свою чергу, виконує функції депозитарію в обмеженому вигляді. Він здійснює зберігання цінних паперів, обслуговування операцій емітента за випущеними цінними паперами, взаємодію зі зберігачами, розрахунково–клірингову діяльність, ведення реєстрів, стандартизацію депозитарного обліку та електронного документообороту, кодифікацію цінних паперів та кореспондентські відносини з іноземними депозитарними закладами.

Незважаючи на те, що капітал НДУ складає \$ 6 млн., ні МФС, капітал якого менше \$1 млн. не свідчить про те, що вони здатні технологічно та своїм капіталом відповідати за зобов'язаннями перед інвесторами та учасниками ринку, яких вони покликані обслуговувати. Першочерговим завданням НДУ є збільшення його статутного капіталу. Кошти необхідні для завершення технологічного оснащення самого центрального депозитарію, а також для забезпечення можливості відповідати за своїми зобов'язаннями перед центральними депозитаріями інших країн, і перед своїми клієнтами.

Але, до тих пір, поки НДУ є виконавцем державної програми розвитку депозитарної системи і отримує державні дотації, він повинен бути під контролем держави. Учасники ринку в органах управління повинні бути присутні, але держава відіграє ключову роль. З розвитком депозитарної системи, після припинення державних дотацій управління діяльністю НБУ може бути повністю передано учасникам ринку. (Згідно законодавства НДУ не розподіляє свої доходи у вигляді дивідендів серед своїх акціонерів, а використовує їх тільки на покриття своїх витрат).

Певний час (2006–2007 рр.) представники ДКЦПФР підтримували думку про передачу функцій самої комісії НБУ, та переваги НБУ як

депозитарію державних цінних паперів перед МФС та НДУ. Прихильників такого кроку не зупиняло ні те, що кількість рахунків в цінних паперах в МФС та НДУ на порядок більше ніж кількість рахунків, відкритих в депозитарії НБУ, ні те, що депозитарію державних цінних паперів не існує як самостійної юридичної особи. Є тільки частина програмно–технічного комплексу центрального банку, що забезпечує облік випущених українською державою боргових цінних паперів та зв'язок з банками зберігачами, які ведуть облік інвесторів, що придбали ці цінні папери.

Існує думка, що фінансування та розвиток центрального депозитарію повинно здійснюватися за рахунок учасників ринку. Роль держави обмежується створенням нормативно–правових умов. Для обслуговування будь–якого біржового ринку цінних паперів необхідна реалізація двох основних централізованих функцій: функції біржі (функція забезпечення виконання угод) та функція урегулювання угод (функція забезпечення розрахунків між угодами). На біржах укладаються угоди, депозитарії забезпечують розрахунки за принципом «поставка проти оплати» (DVP). Саме така конструкція передбачена нашим законодавством, без створення розрахунково–клірингових закладів.

В багатьох країнах функція врегулювання угод розподілена на 2 складові: рух коштів та рух цінних паперів. Позиції по паперах закриває депозитарій, закриваючи їх поставку на рахунки учасників угод, а грошові позиції закриває розрахунково–клірингова організація. Це – традиція, зараз загальна тенденція – це об'єднання функцій врегулювання угод в одній організації – центральному депозитарії. (В якості прикладу можна привести об'єднання центрального депозитарію США DTC та розрахунково–клірингової палати США NSCC в єдину організацію DTCC).

З точки зору сучасних реалій для ринків, що розвиваються, доцільно створення єдиної установи, яка об'єднувала б функції розрахунків за паперами та за грошовими розрахунками. Основні принципи для об'єднання

МФС і НДУ та створення НД напрацьовані акціонерами МФС, але вони не підтримуються керівництвом НДУ та депозитарію НБУ.

Створення центрального депозитарію в Україні має відбутися шляхом об'єднання Всеукраїнського депозитарію цінних паперів та Національного депозитарію. Зокрема, експерти пропонують створити центральний депозитарій на базі ВДЦП. Одноставними були учасники прес-конференції в погляді на процес утворення центрального депозитарію в Україні, який, за їх твердженнями має відбуватися відкрито, із залученням всіх учасників процесу, а прийняте рішення – економічно вигідне та міжнародно прийнятне.

Перш за все, вважають експерти, потрібно створити ефективніючу робочу групу, в якій у рівній мірі були б представлені усі зацікавлені сторони. Учасники ринку пропонують, щоб ВДЦП оголосив додатковий випуск акцій на умовах приватного розміщення, згідно з якими акції додаткового випуску можуть оплачуватися виключно існуючими акціями НДУ відповідно до коефіцієнта, визначеного в ході оцінки ринкової вартості активів двох депозитаріїв, з подальшим злиттям ВДЦП та НДУ. Створення центрального депозитарію на базі НДУ і ВДЦП за попередніми підрахунками складе близько 300 днів. Частка держави в УФ може бути близько 40%, а 60% – доля учасників ринку.

Загалом можна зробити висновок, що неоднозначність законодавчої бази та неузгодженість учасників ринку не дає можливості стверджувати, що в Україні створення Національної депозитарної системи закінчено.

Запитання для самоконтролю:

1. Визначити основні особливості моделі інфраструктури фондового ринку України.
2. Що передбачає Програма розкиття та поширення інформації щодо дематеріалізації ЦП?
3. В чому сутність протистояння між НДУ та ВДЦП?
4. Які функції учасників фондового ринку повинні бути збережені при подальшому формуванні національної депозитарної системи? Обґрунтуйте положення.

5. Визначити функції ДКЦПФР. Які з них повинні бути збережені і чому?
6. Обґрунтуйте функції держави на етапі становлення національної депозитарної системи.
7. Зміст та рівні національної депозитарної системи України.
8. Охарактеризуйте основні положення Закону України «Про національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні».
9. Розрахунково-клірингова діяльність в Україні та її особливості.
10. Чим відрізняється діяльність НДУ від діяльності ВДЦП?

Список рекомендованих джерел:

1. Положення про вимоги до банку, який надає депозитарію послуги для здійснення грошових розрахунків за договорами щодо цінних паперів, затверджене рішенням ДКЦПФР від 12.05.2009 р., № 450 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Положення про глобальний сертифікат та тимчасовий глобальний сертифікат, затверджене рішенням ДКЦПФР від 13.09.2006 р., № 806 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Положення про депозитарну діяльність Національного банку України, затверджено постановою Правління НБУ від 19.03.2003 р., № 114 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Положення про депозитарну діяльність, затверджене рішенням ДКЦПФР від 17.10.2006 р., № 999 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Положення про порядок переведення випуску іменних акцій документарної форми у бездокументарну форму існування, затверджене рішенням ДКЦПФР від 30.06. 2000 р., № 98 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
6. Положення про розрахунково–клірингову діяльність за договорами щодо цінних паперів, затверджене рішенням ДКЦПФР від 17.10.2006 р., № 1001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
7. Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
8. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України із змінами та доповненнями // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Про схвалення Порядку відкриття, використання і закриття рахунків у національній валюті Приватним акціонерним товариством «Всеукраїнський депозитарій цінних паперів», затверджено постановою Правління НБУ від 10.06. 2010 р., № 276 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

10.Роз'яснення від 15.02.2011 р. № 1 Щодо порядку застосування норм положення про порядок переведення випуску іменних акцій документарної форми існування у бездокументарну форму існування // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>